

VÍGH JÓZSEF

A kriminológiai nézetek változása

1. A kriminológiai nézetek kezdete

A szakirodalomban jelentősen eltérő felfogások találhatók tekintetben, hogy mikortól beszélhetünk kriminológiáról, rendszerbe foglalt kriminológiai nézetekről. Többen a kriminológiai nézetek értékelésénél is a klasszikus büntetőjogi nézetek jeles képviselőinek: Cesare *Beccarianak* és Jeremy *Benthamnak* a nézetéig mennek vissza.¹ De ezen az alapon vissza lehetne menni a talio elvét valló felfogáshoz, vagy a Hammurabi törvénykönyvéig is. Kriminológiai szempontból ez nem jelent többet, minthogy a bűncselekményekre és a büntetésekre vonatkozó nézetek megtalálhatók azóta, amióta büntető törvények léteznek. A kriminológiai nézetek azonban nem azonosíthatók egyszerűen az bűncselekményekre és a büntetésekre vonatkozó megállapításokkal, hanem csak olyan módon, hogy előtérbe helyezzük a megmért bűnözést, mint társadalmi tömegjelenséget, s a társadalom reagálását a büntető normasértésekre általában. Az ilyen szemléletmódra csak a XIX. század elejétől nyílt lehetőség, amikor a fejlett államok bevezették a kötelező statisztikai adatszolgáltatást az igazságszolgáltatás területén is, ami lehetővé tette a bűnözés volumenének, struktúrájának és dinamikájának a mérését, mennyiségi tanulmányozását. Így az egyes, a konkrét bűncselekmények és elkövetők törvényszerű ismérvei az egész bűnözés, a bűnözés mint társadalmi tömegjelenség jellemzőivé váltak. Vagy fordítva, a megmért bűnözés és törvényszerűségei jelezték, hogy a konkrét bűncselekmények és elkövetők milyen törvényszerűségeknek engedelmeskednek.

A bűnügyi statisztika első tanulmányozói közül kiemelkedik Adolphe *Quetelet*, akit ma sokan a kriminológia atyjának tekintenek. Ő ismerte fel elsőként a bűnözés alapvető törvényszerűségeit.² Önmagában annak a Quetelet nevéhez fűződő felismerésnek, hogy a látszólag szabad akaraton nyugvó emberi magatartásokban, köztük a bűnös emberi magatartásokban is éppen úgy (de nem éppen olyan!) törvényszerűségek uralkodnak, mint a természeti jelenségek körében, "mint a szelek és a viharok járásában", óriási hatása volt a kor társadalmának szellemi életére. De ugyanígy időtállóak a bűnözés okaira vonatkozó tételei, miszerint a bűncselekményt, a bűnözést két alapvető faktor

¹ J.R. *Liely*, F.T. *Cullen*, R.A. *Ball*: *Criminological Theory. Context and Consequences. Studies in Crime, Law and Justice. Volume 5. Sage Publications, 1989.*

² A. *Quetelet*: *Sur l'homme et développement de ses facultés ou essai de physique sociale. 1935.*

határozza meg, nevezetesen: a) a természeti erők faktora, amely erők a növényi és állatvilágban egyedül uralkodnak, és b) a perturbációs erők faktora, amely erők az ember társadalmiasultságából fakadnak, és zavarják, nem engedik szabadon érvényesülni a természeti erőket. Quetelet szerint e felismerhető és felismert törvényszerűségek alapján lehet a bűnözést prognosztizálni, előre jelezni. Vagy ahogyan ő fogalmazott: "Szomorú az emberi nem sorsa, mert előre ki lehet számítani, hány ember fogja bemocskolni kezét embertársa vérével".

A Quetelet-féle determinizmus éppen úgy nem azonosítható a mechanikus determinizmussal, mint a mai kriminológia determinizmusa, mert Quetelet is lehetőséget látott arra, hogy az ember intellektusa következtében törekedhessen a jobb jövő felé.

A dióhéjban vázolt kezdeti kriminológiai nézetek, az első bűnügyi statisztikai adatok elemzése és a belőlük levont következtetések kijelölték azt az útvonalat, amelyiken a kriminológia elindult, s ma is halad előre a különböző elágazások és eltérő nézetek között.

2. A pozitivista tanok

A múlt század utolsó harmadában bontakozott ki és vált uralkodóvá az a nézetrendszer, amelyik a bűnözést, a bűnös emberi magatartást vagy az antropológiai adottságok, vagy a társadalmi környezet hatására vezette vissza. A kriminál-antropológiai és a kriminál-szociológiai irányzatok közösek voltak abban, hogy – szemben a klasszikus büntetőjogi irányzat indetermizmusával –, a bűnös emberi magatartás determináltságát hirdették, s ennek megfelelően a bűnözés megelőzésének gondolatát előtérbe állították. Ebből kiindulva a megtorló célú tetterányos büntetés helyett a preventív célú, differenciált és individualizált szankciót tartották hatékonynak. E különböző büntetőjogi reformtörekvésekben és intézkedésekben öltöttek testet, s alapjaivá váltak a napjainkban is még általánosnak mondható büntető igazságszolgáltatási rendszernek. (Fiatalkorúak külön büntetőjoga, nevelési eszme bevonása a büntető igazságszolgáltatásba, differenciált, individualizált büntetés, bűnmegelőzési szervezetek stb.)

3. Szociálpszichológiai és biopszichológiai nézetek

A századfordulón és az azt követő évtizedekben a pozitivista irányzatok kezdeti tételei bizonyos módosuláson mentek keresztül. A biológiai vagy a társadalmi tényezők és a bűnözés közötti közvetlen kapcsolat vizsgálatáról a hangsúly áttolódott a biológiai vagy a társadalmi tényezők pszichikumra gyakorolt hatásainak vizsgálatára, a pszichikus sajátosságok és a bűncselekmények közötti kapcsolat tanulmányozására (pl. a differenciális asszociáció, a frusztráció elmélete, vagy az intelligencia-vizsgálat, a mélylélektani irányzat.) A kriminológiai elméleteknek ez a pszichológizálási tendenciája

jelentős mértékben hozzájárult a reszocializációs kriminálpolitika, a "treatment" ideológia, az elkövetők kezelésére épülő büntető igazságszolgáltatás létrejöttéhez.

Természetesen egy ország büntető igazságszolgáltatásának milyensége nemcsak a kriminológiai nézetek milyenségének függvénye (olykor a kriminológiai nézetek hatása alig érezhető), hanem a társadalom gazdasági, politikai és általános kulturális szintjének és ezek változásainak is következménye. Csak két kirívó példát említenék erre, nevezetesen "a marxizmus tanainak következetes alkalmazása", mint politikai elv a volt szocialista országokban,³ s a második világháború utáni amerikai társadalomban "a Nagy Társadalom", a Nagy Lehetőségek Hazája"⁴ jelszavak, mint politikai elvek kifejezői. Mindkét társadalmi szemlélet a hozzájuk tartozó hétköznapi valósággal lényegesen befolyásolta a büntető igazságszolgáltatás formálódását.

4. Modern kriminológiai irányzatok

Ha a kriminológia múltbeli fő irányzatainak lényegét meg is lehet fogalmazni dióhéjban néhány mondattal, ugyanez már nem tehető meg a mai, a közelmúlt és várhatóan a közeljövő kriminológiai irányzataival. Minden korszakban számtalan más irányzatot és nézetet is lehet találni, amelyek eltérnek a fő irányzatoktól vagy ellentétesek azokkal. Egészen az utóbbi évtizedekig a különböző kriminológiai irányzatok főleg abban tértek el egymástól, hogy milyen okokra, okcsoportokra vezették vissza a bűnözést. Lényegében a két nagy irányzat: a biológiai és a szociológiai irányzat és ezek változatai vívták harcukat az elméleti elismerésért és a gyakorlati megvalósulásért. Az utóbbi 2-3 évtizedben azonban újabb hangsúlyeltolódás és szemléletváltozás következett be a kriminológiában. Ezek konkrét formái közül talán az alábbiakat érdemes kiemelni:

a) A biológiai és a társadalmi tudományok fejlődése következtében ma már nincs éles határvonal a kriminál-biológiai és a kriminál-szociológiai felfogások között. Az irányzatok képviselői kölcsönösen elismerik, hogy mindkét tényező-csoportnak szerepe van a bűnös magatartás, a bűnözés kialakításában és fennmaradásában. Csupán az egyik vagy a másik tényező erőteljesebb hangsúlyozása jelenti a különbséget az eltérő beállítottságok között.

b) Ugyancsak a nivellálódás irányába mutat a pszichologizálódás további folyamata, ami napjainkra szembetűnő jelenséggé vált. Az individuális viselkedés pszichológiája, és a társadalmi lélektan ismerete ma már elengedhetetlen a kriminológia számára. Bebizonyosodott, hogy nem lehet megmagyarázni a bűnös emberi viselkedést, ha nem követjük nyomon a biológiai és a társadalmi

³ A.A. Gercenzon: Szovjetszkaja jurigycseszkaja nauka i zadacsja predotvrascenyija presztuplenijj., "Szovjetszkoe goszudarsztvo i pravo" 1962. évi 1. szám.

⁴ Lilly - Cullen - Ball: i.m.

tényezők személyiségformáló hatását, kölcsönhatását egyéni és tömegjelenségi szinten egyaránt.

c) Az előzőleg említett két modern sajátosság létéből következik egy harmadik, nevezetesen, hogy ma már nem annyira az egyes konkrét kriminogén tényezők léte (persze ez is!), hanem mindinkább a különböző kriminogén tényezők oksági mechanizmusának, kölcsönhatásuk rendszerének tanulmányozása kerül a vizsgálatok középpontjába. Az oksági mechanizmus minél pontosabb feltárása és megértése fontos kérdéssé vált, mert jelentős mértékben ettől függ, hogy a társadalom hogyan, milyen eszközökkel reagálhat eredményesen a bűnözésre, a bűncselekményekre.⁵

d) A modern kriminológia lényeges jellemzői közé tartozik az is, hogy a bűnözésre való jelenlegi állami reagálás általánosan hangoztatott kriminogén tényező (börtönártalom, priusz, egyenlőtlenség és igazságtalanság a felelősségre vonásban stb.). Hosszú utat tett meg a kriminológia, míg eljutott a Lombroso, "született bűnöző" fogalmától az olyan társadalmi tényezők, mint pl. a szegénység determinációs hatásától oda, hogy az uralkodó osztály által működtetett igazságszolgáltatás rendszere éppen úgy kriminogén tényező lehet, mint az előbbieken említett két faktor. Az igazságszolgáltatási szervek hatékonyságának vizsgálata leszűkítette, illetve háttérbe szorította a bűnözés egyéb oksági tényezőinek vizsgálatát. Ennek következtében halványodni kezdett az a tudat, hogy a bűnös emberi magatartást is az objektív és a szubjektív tényezők egyértelműen determinálják, vagyis a bűncselekmények is szükségszerűen jönnek létre.

e) Szembetűnő jellemzője a mai modern kriminológiai nézeteknek, hogy nincs igazán kiemelkedő, uralkodó nézet. Többféle irányzattal találkozhatunk ma is, de ezek közül egyik sem mondható vezető vagy központi irányzatnak.

Úgy tűnik, mintha a felsorolt jellemzők konstellációja törvényszerű lenne, egyik jellemző léte kiváltja, vagy serkenti a másik jellemző létrejöttét. Úgy tűnik, továbbá, hogy mindez elsősorban a gyors és egyre inkább nemzetközi szintre emelkedő társadalmi változásokkal magyarázható. A kriminológiai nézetek — mint sok másfajta nézetek is — ma már nem egymástól elszigetelten fejlődnek, hanem a nemzetközi kölcsönhatások eredményeként. Így szükségképpen e téren is van konvergencia, nivellálódás, a létező valóság és a jövő perspektíváinak hasonló értékelése.

Mindez természetesen nem jelenti a kriminológiai nézetek univerzálódott voltát. A szakemberek tudása, a különböző társadalmi és biológiai adottságaik és az ebből fakadó pszichikus eltérések következtében eltérő kriminológiai irányzatok fogalmazódtak meg. Ezek az eltérő mai irányzatok is természetszerűen arra törekuszenek, hogy érvényesítsék befolyásukat a kriminálpolitikára, az igazságszolgáltatásra, vagyis hatást kívánnak gyakorolni a jövő, főleg a közeli jövő felelősségre vonási és bűnmegelőzési rendszerének kialakítására. A mai modern kriminológiai irányzatok sokszínűek (pl. társadalmi

⁵ D.R. Cresssey: *Criminological Theory, Social Science, and the Repression of Crime*. Criminology. Vol. 16. No.2. August 1978.

stigmatizáció elmélete, radikális kriminológia, abolicionista irányzat, társadalomvédelem, kriminál-politikai irányzat, jóléti bűnözés elmélete, neo-klasszikus kriminál-politikai irányzat, feminista irányzat, materialista vagy "szocialista" beállítottságú nézetek, neo-pozitívista irányzat, kromoszóma rendellenességek elmélete, frusztráció elmélete, kondicionálódási elmélet, alkati tényezők elmélete). A sokféle nézet közül talán mégis indokolt kiemelni három irányzatot, nevezetesen: a neo-klasszikus, az abolicionista, és a neo-pozitívista irányzatot. Ezek felvázolásával, megítélésem szerint láthatóvá válnak a kriminológia fő problémái, a közeli múlt, a jelen és a valószínűsíthető jövő fő tendenciái.

Az említett három irányzat igen jelentős ellentéteket, nézetbeli különbségeket tartalmaz, de közös bennük, hogy a nem kellően hatékony reszocializációs politika, a treatment ideológia hibáit szeretnék új, vagy eltérő igazságszolgáltatási rendszerrel felváltani.

Az tény, hogy a pozitívista tanok segítségével kifomálódott reszocializációs kriminálpolitika nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket. Az elkövetőkre alkalmazott, a személyiséget és a szociális viszonyokat is figyelembe vevő differenciált vagy individualizált büntetési rendszer funkcionálásával nőtt a bűnözés aránya. Az elítéltek kezelése elsősorban pszichiátriai kezelésben nyilvánult meg. S minthogy ez nem hozta meg a várt eredményt, az 1960-as évektől kezdve egyre több szakember csalódását fejezte ki a reszocializálás minden fajtájával szemben

Még olyan országban, mint Svédország, ahol a reszocializáció gazdasági, szervezeti feltételei magas szinten biztosítottak, sem csökkent a visszaesők száma, a bűnözés pedig szinte töretlenül emelkedett.

a) Neo-klasszikus irányzat

Az irányzat képviselői a pozitívista reszocializációs kriminálpolitikából kiábrándult szakemberek azt a csoportját képviselik, akik szerint az elkövetők, az elítéltek személyiségi jogait sértő reszocializációs kriminálpolitika kevésbé hatékony, mint a klasszikus irányzat indeterminizmusra épülő tetterányos megtorló büntetési rendszere.⁶ Ezért indokolt visszatérni a mintegy 200 évvel korábban, a polgári forradalom eszmei légkörében fogant kriminálpolitikai elvekhez: egyenlő büntetekért egyenlő büntetés, függetlenül az elkövető személyétől. A büntetés célja az igazságos megtorlás, a megsértett közrend helyreállítása. Az elkövető nem több, mint a személytelen "aki".

A visszatérés természetesen új köntösben jelentkezik, amint ez az irányzat nevében is benne van. Az irányzat hívei a bűnözés megelőzésének rendszerét fenn kívánják tartani, de csak a büntető felelősségre vonáson kívül, mint társadalmi, szociális intézményrendszert. Nem ellenzik a büntetés

⁶ Szabó A.: A reform büntetőjoga, a büntetőjog reformja. Jogtudományi Közlöny, 1988. 8. szám.

szigorának az enyhítését, többen ellene vannak a halálbüntetésnek.⁷ S talán megemlíthető még az a szemléletmód, ami szerint az ítéletnek nem igazságosnak, hanem jogszerűnek kell lennie. A jog legyen igazságos! Az ítélet esetleg computerizálható is, a tette vonatkozó tényekből kiszámítható.

A neo-klasszikus irányzat tételei nemcsak a büntetés preventív célját, pedagógiai tartalmát, a differenciált ítélkezés létjogosultságát, hanem a próbára bocsátást, a feltételes szabadon bocsátást, a napi pénzbüntetés igazságos voltát, s a fiatalok külön büntetőjogának létjogosultságát is megkérdőjelezzik. Ez a múltba néző szemlélet aligha realizálódhat jogintézményekben, legfeljebb rövid időre. Úgy tűnik, a társadalmi változások fő sodrása nem ebbe az irányba halad.

b) Abolicionista irányzat

A reszocializációs büntető igazságszolgáltatás hatástalansága erősítette azokat a radikális nézeteket is, amelyek az uralkodó társadalmi rendszerrel, annak intézményeivel szemben, köztük büntető "igazságszolgáltatási" rendszerrel szemben is, megfogalmazódtak. Az abolicionista törekvések kezdetben csak a börtönök eltörlését igényelték, majd kiterjedtek az egész állami büntető felelősségre vonásra,⁸ s helyébe egy közösségi, helyi, önkormányzati igazságszolgáltatást kívántak bevezetni. Újabban az abolicionizmus ismét a börtönökre koncentrál. A legutóbbi kongresszusra új igazságszolgáltatási paradigmákat dolgoztak ki, amelyek egy megszélidített, egy sok tekintetben követhető, új igazságszolgáltatási rendszert körvonalaznak.⁹ Néhány ilyen paradigma:

- az igazságszolgáltatást az állam kezéből vissza kell adni a közösségek kezébe;
- az igazságszolgáltatás fókuszát a bűncselekmény által okozott problémák megoldására kell irányítani,
- a múltbanzés helyett a jövő érdekeit kell szem előtt tartani;
- az áldozatnak kártérítést kell fizetni, elő kell segíteni a megbékélést az áldozat és az elkövető között. Megbékélés nélkül csak az elkeseredés és a bosszúvágy erősödik az áldozatokban;
- fokozni kell az elkövető felelősségét a jóvátételben, a bűncselekmény társadalomra káros voltának megértésében;
- a bűncselekmény stigmája a jóvátétellel megszűnik.

⁷ J. Antilla: *New Perspectives on Justice in the Criminal Justice System*. In *New Trends in Criminal Policy* Bonn 1984.

⁸ *Cristie, N.: Conflicts as Property*. *British Journal of Criminology* 17: 1-15. p. 1977.

⁹ *Abolitionism. Toward a Non-repressive Approach to Crime*. Free University Press, 1986. Amsterdam.

c) Neo-pozitivisták irányzat

Az irányzat elnevezését ebben a szóösszetételben még nem olvastam a szakirodalomban. Az ennek megfelelő tartalom azonban jelenleg talán a legáltalánosabb felfogás.¹⁰ De lehetne ezt az irányzatot a "racionalista" jelzővel is ellátni, minthogy tartalmilag ez a jelző is jól tükrözi a valóságot. Az irányzat, mint említettem, annyiban közös a másik fent ismertetett két irányzattal, hogy nem kellően hatékonynak és megreformálandónak tekinti a jelenlegi igazságszolgáltatási rendszert. De nem kíván visszatérni a századforduló előtt uralkodó klasszikus büntetési rendszerhez, mint a neo-klasszikus irányzat, de nem kívánja eltörölni a jelenlegi büntető igazságszolgáltatási rendszert sem, mint az abolicionisták többsége, hanem továbbra is hirdeti, hogy a bűnös emberi magatartásban törvényszerűségek uralkodnak, ezek megfelelő tudással felismerhetők és az emberiség javára fordíthatók, s ennek megfelelően kell kialakítani a normasértő magatartásokért történő felelősségre vonási rendszert, melyben helye van az állami, központi intézményeknek és a közösségek felelősségre vonási szerveinek egyaránt. Éppen a közösségi, a társadalmi igazságszolgáltatás továbbfejlesztése vagy kiépítése teremti meg a lehetőséget arra, hogy az állami bíróságok a maguk redukált területén hatékonyabban működhessenek a pozitivisták tanok felhasználásával. A neo-pozitivisták irányzat új köntöse mindenekelőtt azt jelenti, hogy az igazságszolgáltatás akkor igazságos, ha a tett és a tettes mellett értékelést kap az áldozat is, azaz igazságot szolgáltatnak az áldozatnak is kártérítéssel, megbékítéssel az állami és a társadalmi felelősségre vonás folyamatában egyaránt. További jellemzője a neo-pozitivisták irányzatnak, hogy a bűnmegelőzés egyik fő területének a normakövetésre való ösztönzést tekinti, ami szoros kapcsolatban van a pozitív felelősségre vonás intézményével, a normakövető magatartás elismerésével, jutalmazásával, minthogy a normakövetés, a felelősséggel végzett munka tanult és "természetes" viselkedési forma. A bűnözés, a normasértő magatartás inkább természetes viselkedés, közelebb van az ösztönös viselkedéshez, a primitív vagy a társadalmitlan szemléletmódhoz. Ezért hangsúlyozom, hogy a megelőzés szempontjából is a normakövetést folyamatosan ösztönözni kell elismeréssel, dicséréssel, jutalmazással.¹¹

Az irányzat nagy jelentőséget tulajdonít az ésszerű választásoknak (rational choice), döntéseknek, s ezen keresztül a viselkedésnek.¹² A racionálisan gondolkodó ember okosan cselekszik, vagyis számol az oksággal, az

¹⁰ Vigh J.: Vita az igazságszolgáltatás jövőjéről az Európa Tanácsban. Magyar Jog, 1991. 3. szám.

¹¹ Felelősség és társadalom. Felelősség a bűncselekményekért és a szabálysértésekért. Nemzetközi Konferencia, Siófok, 1988. szeptember 19-24. Budapest, 1989.

¹² A racionális választás elmélete, mint társadalomelmélet egyik jelentős témája volt a XII. Szociológiai Világkongresszusnak. Madrid, 1990. július 9-13. Az elmélet egyik értelmezését tartalmazza Helmut *Wiesenthal*: Racionális választás. Egy társadalomtudományi paradigma alapelvei, elméleti területei és új vonásai. Munka – technika – társadalom, 1990.

okok-következmények összefüggéseivel. A racionális szemléletnek pótolhatatlan szerepe van a bűnözés megelőzésében és a bűnözésre való reagálásban egyaránt.

A konfliktusok megoldásában ma még nagy tere van az erőszaknak. Áldozatok milliói szenvednek és százezrek halnak meg miatta. Az államok többségében már nem alkalmaznak halálbüntetést a gyilkosokkal szemben, ugyanakkor háborúk, fegyveres konfliktusok esetén ártatlanok százazreit mészárolják le büntetésből, önvédelemből, vagy jogos, vagy annak vélt beavatkozásból. Ennek ellenére vannak példák szép számmal a konfliktusok tárgyalások útján történő megoldására is. Korunk racionalizmus felé hajló fejlődése igényli, hogy a bűnmegelőzés és a büntető felelősségre vonás is ebbe az irányba fejlődjön, vagyis, hogy a társadalmak országon belül és országok közötti kapcsolataikban rendezkedjenek be a konfliktusok, köztük bizonyos bűnözési problémák tárgyalások útján történő megoldására.

A büntető igazságszolgáltatás reformját, jelentős mértékű társadalmasítását sürgeti az a tény is, hogy a bűnözés világszerte emelkedik, s az állami szervek nem képesek megállítani ezt a tendenciát, képtelenek jó közbiztonságot, megfelelő közrendet teremteni, nem tudják megvédeni az állampolgárokat a bűnelkövetőkkel szemben, s nem tudják megtéríteni az áldozatoknak okozott kárt és sérelmet. Nemzetközi kriminológiai vizsgálatok szerint¹³ a lakosságnak közel egyharmada válik bűncselekmények áldozatává, a század végére adott prognózisok pedig egyenesen rémisztőek. Pl. az Egyesült Államokban az elkövetkezendő 10 évben a mai 12 éves gyerekek 83%-a valamilyen bűncselekmény áldozatává válik, minden 13. nő ellen nemi erőszakot követnek el, 20 év távlatában pedig a lakosság 87%-a több alkalommal is lopás áldozatává válik, minden harmadik háztartásba betörnek és minden ötödik személynek ellopják a gépkocsiját.¹⁴ A bűnözés a fejlett nyugat-európai országokban évenként mintegy 5-6%-kal emelkedett az elmúlt 40 évben. Ez a növekedési ráta 20 év alatt mintegy megnégyszerezi a bűnözést, Angliában jelenleg (1990) pl. minden nyolcadik lakos bűncselekményt követ el.¹⁵ Ilyen növekedési ütem mellett 20 év múlva a lakosság egyharmada regisztrálható bűnelkövetővé válik. Ha még a látens bűnözést is figyelembe vesszük, akkor a formál-logikai következtetés már nem is lehet igaz. A társadalom öntisztító törvénye ezt már nem engedheti meg! Az azonban tény, hogy az emberekbe, a társadalomban beköltözött a félelem, s ez még csak fokozódni fog.

¹³ Jan J. M. van Dijk – Pat Maybew – Martin Killias: Experience of Crime across the World: Key findings from the 1989. International Crime Survey January 1990.

¹⁴ Szabó Dénes: Milyen lesz a bűnözés és az igazságszolgáltatás az ezredfordulón? Magyar Tudomány, 1991. 4. szám.

¹⁵ Védekezés a bűnözés ellen az Egyesült Királyságban. John Patten előadása Budapest, 1991. április 24-én.

Gyakori magyarázat ma erre a jelenségre, hogy a jólétnek, a szabadságnak és a demokráciának ára van. Ezekért cserébe el kell viselni a félelmet, a bizonytalanságot, a bűnözést és a szabadversenyt.¹⁶

A bűnözés terjedésével kapcsolatban többen úgy teszik fel a kérdéseket, hogy meddig növekedhet még a bűnözés és a félelem a bűnözéstől? Milyen szabadság uralkodik ott, ahol a lakosság egyharmada-fele bűncselekmény áldozatává válik, ahol szabadon lehet félni, szabadon lehet áldozattá válni? Avagy jól értelmezzük-e a szabadságot? Vagy talán a bűnözésnek genetikai eredete van, s a genetikai hanyatlás korszakába léptünk?¹⁷ Vagy lehetséges, hogy rosszak a jogi és erkölcsi normáink, s az emberi természet egyre kevésbé képes követni azokat?

Ezek a kérdések kisebb-nagyobb mértékben beletartoznak a kriminológia tárgykörébe is. A tankönyvekben lehet is találni állásfoglalásokat. Itt is meg kell azonban annyit mondanunk, hogy a társadalmi együttélés nem lehetséges jogi, erkölcsi, politikai normák nélkül. A kérdés valóban az, hogy milyen normákra van szükség, és hogyan reagáljon a társadalom a normasértésre és a normakövetésre. Tud-e a tudomány kielégítő választ adni ezekre a kérdésekre, s hogy a társadalom jelenlegi fejlettségének szintjén biztosítható-e egyáltalán a normakövetés uralma, azaz leredukálható-e a normasértés egy könnyen elviselhető szintre?

Az általános elméleti tételek mellett talán célszerű megfogalmazni a neopozitivisták irányzatnak is néhány paradigmáját, megvalósítandó követelményét. Ilyenek:

- a tovább folytatandó dekriminalizáció és a depönalizáció;
- az igazságszolgáltatás nem korlátozódhat az állami igazságszolgáltatásra, az nem lehet állami monopólium;
- ki kell dolgozni az igazságszolgáltatás társadalmasításának új formáit (new social strategies), továbbfejlesztve a már meglévő eljárási formákat (mediáció, polgári jogi, államigazgatási felelősségre vonás bűncselekményekért stb.);¹⁸
- bonyolult bizonyítási eljárást igénylő ügyeket továbbra is célszerű meghagyni az állami (központi) igazságszolgáltatás keretében;¹⁹
- alapvető követelmény legyen az igazságszolgáltatás minden formájával szemben, hogy az áldozatnak is szolgáltatson igazságot, a sértett érdeke álljon az igazságszolgáltatás középpontjában;²⁰

¹⁶ Lásd a 15. lábj. és Konrad Lorenz: A civilizált emberiség nyolc halálos bűne. IKVA Könyvkiadó, Sopron, 1989.

¹⁷ Lásd a 16. lábj. Konrad Lorenz: i.m.

¹⁸ M.L. Walgrave, general reporter of the Nigteenth Criminological Research Conference: New Social Strategies and the Criminal Justice System. Strasbourg, 1990. nov. 16-29.

¹⁹ The Simplificaficon of Criminal Justice. Recommendation No. R /87/ 18 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe

²⁰ Az ENSZ 1985. november 29-én elfogadott nyilatkozata: "Az igazságszolgáltatás Alapelveinek deklarációja a bűncselekmények és a hatalmi visszaélések áldozataival kapcsolatban.

– ugyancsak igény legyen az igazságszolgáltatás minden formájával szemben a nevelő, a tudatformáló hatás érvényesítésére való törekvés,²¹

– a társadalmi bűnmegelőzés, a társadalom önvédelmi rendszerének fokozott kiépítése összhangban legyen az állam büntető hatalmának korlátozásával,²²

– a társadalom normális funkcionálása csak stabil közrend és közbiztonság mellett képzelhető el;

– az alapvető emberi jogok érvényesítése csak az alapvető emberi kötelezettségek betartása esetén lehetséges. Az alapvető emberi kötelezettségek hangsúlyozásának és rendszerbe foglalásának éppúgy teret kell biztosítani, mint az alapvető emberi jogokénak. Indokoltnak tűnik az alapvető emberi kötelezettségek nemzetközi deklarációjának megalkotása,²³

– minthogy a hatékony bűnmegelőzés nem más, mint a normasértések csökkenése, azaz a normakövetések növekedése, ezért a normakövető magatartások ösztönzését, elismerését a büntetőjogi tilalomfák elé kell állítani (pozitív felelősségre vonás);

– a normakövető magatartás tanult viselkedés, ezért a tanulásnak, a nevelésnek, a tudásnak a jelenleginél sokkal nagyobb elismerést kell biztosítani.

Mindezek a tételék jelzik, hogy alapul véve a modern kriminológiai gondolkodás oksággal kapcsolatos jellemzőit, milyen irányba célszerű fejleszteni a bűnözésre való társadalmi reakálás eszközeit.

Természetesen az, hogy ki hogyan értékeli a jelenlegi társadalmat és annak jövőbeni tendenciáit, az értékelő személy tárgyi tudásától, világszemléletétől, s absztraháló képességétől függ, azaz attól, hogy jól ismeri-e fel a valóság tényeit, felismeri-e a tények közötti összefüggéseket, törvényszerűségeket, és végül képes-e ezek ismeretében megfelelő következtetéseket levonni a jövő tendenciáira nézve. A tévedés lehetősége itt is mindenkinél fennáll. Hogy ki ismerte fel jól a tényeket, a tények közötti összefüggéseket, és kit tudta nagy valószínűséggel behatárolni a társadalmi változás irányait, az sajnos csak a jövőben bizonyosodik be. Igazságszolgáltatásra, bűnmegelőzésre azonban ma is szükség van, ezért dönteni kell, választani kell a különböző lehetőségek között.

Ismételten hangsúlyozom a szakemberek tévedésének lehetőségeit. De az utóbbi évek nemzetközi konferenciái, legutóbb az Európa Tanács Jogügyi Igazgatósága által 1990. november 26-29. között rendezett a büntető igazságszolgáltatás társadalmi formáival foglalkozó konferencia is, szerintem azt

"Az Európa Tanács 1985. jún. 28-án jóváhagyott állásfoglalása: "A áldozatok büntetőjogi és büntető eljárásjogi jogállására vonatkozó ajánlás".

²¹ Education in Prison. Recommendation No. R/89/12 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 13 October 1989. Strasbourg 1990.

²² Organisation of Crime Prevention Recommendation No. R/87/19 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 17. Sept. 1987. Strasbourg 1988.

²³ Vigh J.: Társadalmi ellenőrzés és felelősség. Magyar Jog, 1990. 5. szám.

bizonyítják, hogy a büntető igazságszolgáltatás reformja már megtette az első lépéseket az itt vázolt neo-pozitívista irányba.

JÓZSEF VÍGH

CHANGES IN THE CRIMINOLOGICAL CONCEPTIONS

(Summary)

The author gives a comprehensive picture about the main changes in the criminological conceptions from the beginning until today that means from A. Quetelet to the neo-positivistic or – in other words – the rationalistic criminology. He deals in details with the problems (notion) of the just sentence. Only those sentences can be named as just ones which besides demand is to give justice to the victim too. The modern demand is to give justice to the victim as well. The neo-classical direction does not serve this purpose. In the field of criminal procedure the new social strategies (mediation, diversion, magistrate court etc.) can represent the progress.